

Олена Володимирівна Нарожна

*Заступниця декана економіко-правового факультету,
старша викладачка кафедри кримінального права, кримінального
процесу та криміналістики Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова*

ORCID: 0009-0002-9623-6423, e-mail: narozhna@onu.edu.ua

**Доказування об'єктивної сторони при розслідуванні
знищення, руйнування або пошкодження об'єктів
культурної спадщини**

*Стаття присвячена окремим питанням методики розслідування
знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спад-
щини, зокрема, процесу доказування деяких елементів об'єктивної
сторони правопорушення, вчиненого під час війни. Звертається ува-
га на необхідність правильного оформлення протоколу огляду місця
події, фотографування, залучення експертів для визначення ступеню
пошкодження об'єктів, що призводить до правильної кваліфікації та
ефективного розслідування правопорушення.*

Ключові слова: *культурна спадщина; знищення; руйнування; по-
шкодження; протокол; фіксація; експерт.*

Постановка проблеми. Збереження об'єктів культурної спадщини в умовах війни має величезне значення з точки зору історії, ідентичнос-ті народу та спільної культурної пам'яті суспільства. Культурна спадщина є ключовим елементом історії націй і спільнот. Збереження історичних пам'яток та творів мистецтва дозволяє зберігати та передавати спільні цінності, традиції та ідентичність між поколіннями. Збереження об'єктів культури надає можливість вивчати минуле, розуміти розвиток суспільства, вчитися на помилках та успіхах попередніх поколінь. З точки зору економічної доцільності, багатий культурний спадок є привабливими об'єктами для туристів. Знищення цих об'єктів може призвести до втрати туристичного потенціалу та, відповідно, до економічних труднощів для регіонів.

Об'єкти культурної спадщини часто перетинають національні кордо-ни, що робить необхідним врахування окремих аспектів міжнародного співробітництва. Збереження таких об'єктів стимулює діалог між різни-ми культурами та сприяє зближенню націй. Культурні об'єкти мають не лише матеріальну, але і духовну цінність: відображають красу, творчість

та духовність людей, що є важливим для збереження емоційної зв'язаності з власною культурою. Збереження та охорона культурної спадщини підпадає під охорону національних та міжнародних правових норм. Докази про знищення чи загрози допомагають в утвердженні порушень міжнародних конвенцій і угод, таких як Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини [1]. Міністерство культури та інформаційної політики України продовжує фіксувати пошкодження пам'яток культурної спадщини в Україні внаслідок російської агресії. За період з 24 лютого 2022 року по 25 грудня 2023 року зруйновано або пошкоджено 872 об'єкти культурної спадщини. З них пам'яток національного значення — 120, місцевого значення — 682, щойно виявлених — 70 [2].

Публічний обіг інформації про збереження пам'яток культури та загрози їх знищення грає ключову роль у формуванні міжнародної свідомості. Швидке та ефективне розслідування правопорушень проти об'єктів культурної спадщини стають мотиватором для світової громадськості, активістів та міжнародних організацій. Процес встановлення обставин об'єктивної сторони вчиненого правопорушення є важливим елементом встановлення відповідальності за знищення чи загрози знищення культурній спадщині. Це дозволяє визначити осіб чи структури, які здійснюють подібні дії, та створюють передумови для притягнення їх до відповідальності. Загальною метою доказування об'єктивної сторони є підвищення свідомості та мобілізація зусиль для збереження та відновлення культурної спадщини в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан опрацювання вказаної теми на сьогодні має суттєву теоретичну базу завдяки працям вчених у галузі кримінального права та криміналістики, таких як: О. Дудоров, Н. Копча, В. Локтіонова, В. Навроцький, Л. Палюх, В. Тищенко, М. Хавронюк, В. Шепітько. Також значний внесок внесли криміналісти, представники сучасних українських наукових шкіл, серед яких: В. Бабакін, Т. Каткова, І. Тодорич та інші. Проте у їхніх працях, через відсутність актуальності на момент публікацій, недостатньо уваги було приділено аспектам розслідування правопорушень в умовах війни, пов'язаних саме із доказуванням об'єктивної сторони.

Мета дослідження. Метою статті є розробка загальної методики розслідування знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини, вчинених під час війни, з урахуванням потреби розглянути окремі аспекти доказування деяких елементів об'єктивної сторони вказаного правопорушення.

Викладення основного матеріалу. Розглядаючи значення таких кримінально-правових термінів як «пошкодження», «знищення» і «руйнування», можна відзначити, що зазвичай ці поняття використовуються практично як синоніми. За філологічним визначенням «пошкодження» означає виводити що-небудь з ладу, псувати, руйнувати [3, с. 484]; «знищення» — припиняти існування кого-, чого-небудь, призводити до загибелі, смерті, скасовувати, ліквідувати що-небудь, припиняти, усувати [4,

с. 664]; «руйнування» — ламаючи, розбиваючи, розвалювати що-небудь, знищувати, перетворювати на руїни, скасовувати, ліквідувати [5, с. 898].

Отже, з філологічної точки зору важко встановити чітку різницю між ними і їхній точний зміст у контексті об'єктивної сторони правопорушення. Тому спробуємо звернутися до тлумачення цих термінів з точки зору застосування їх у правозастосовній практиці та доктринальних визначень. Зокрема, на думку авторів науково-практичного коментаря Кримінального кодексу України [6, с. 592], об'єктивна сторона правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 298 Кримінального кодексу України, полягає у знищенні, руйнуванні або пошкодженні об'єктів культурної спадщини чи їх частин, тобто складових — пам'яток історії, культури або археології, що може бути результатом механічного, термічного, біологічного, хімічного та інших способів впливу на них.

Знищення предметів — це коли вчинене діяння призводить до їх повної непридатності і вони не підлягають відновленню. Руйнування — це таке пошкодження предметів, результатом якого є істотна втрата їхніх властивостей та цінності, що обмежує можливість використання їх за призначенням і вимагає значного реставраційного ремонту. Пошкодження — це заподіяння зазначеним предметам чи їх складовим частинам таких пошкоджень, за яких вони не втрачають своїх основних властивостей, але дещо знижується їх історична, культурна чи наукова цінність, і тому вони вимагають певної реставрації.

На думку професора В. О. Навроцького, процес знищення (пошкодження) визначається як некорисливі посягання, внаслідок яких окремі об'єкти або взагалі припиняють своє існування, або погіршуються їхні корисні властивості й створюється загроза заподіяння шкоди, або заподіюється шкода здоров'ю людей, народному господарству, іншим елементам [7, с. 438—439].

Більш розлого своє бачення обов'язкових ознак вчений висловив у відповідному розділі науково-практичного коментаря Кримінального кодексу України [8], де зазначив, що діяння при вчиненні цього злочину вчиняється шляхом дії або бездіяльності, які полягають у внесенні в пам'ятку — об'єкт культурної спадщини негативних змін, внаслідок яких зменшується чи втрачається їх художня, історична, етнографічна, наукова чи інша цінність — відбувається їх знищення, руйнування чи пошкодження. Наслідки цього злочину в диспозиції ст. 298 позначені тими ж термінами, що й діяння. Це:

- 1) знищення пам'яток, тобто приведення їх до такого стану, коли об'єкт неможливо відновити, повністю втрачається його цінність;
- 2) руйнування — заподіяння значних ушкоджень, через що пам'ятка втрачає свою цінність, але може бути відновлена;
- 3) пошкодження — зменшення історичної, культурної та іншої цінності пам'ятки.

Аналізуючи досліджувані терміни, Л. М. Палюх зазначає, що поняття «руйнування» схоже або збігається з таким поняттям як «пошкодження» та обґрунтовує необхідність більш оптимальної побудови норми,

передбаченої ч. 2 ст. 298 Кримінального кодексу України [9, с. 89]. Погоджуємося з цією думкою, адже крізь призму розслідування визначення такої ознаки об'єктивної сторони вирішується через питання наслідків, а саме: об'єкт культурної спадщини вимагає повної або значної реставрації, що не є важливим для слідчого з точки зору методики розслідування.

Доказування об'єктивної сторони пошкодження, руйнування або знищення об'єктів культурної спадщини, в першу чергу полягає у швидкій та правильній фіксації об'єктів, які постраждали від воєнних дій. Ідентифікації підлягають ключові об'єкти, які є цінними та унікальними для культурної спадщини, враховується історична та культурна важливість кожного об'єкта. До процесу ідентифікації та визначення ступеня шкоди залучаються експерти, які надають рекомендації в галузі мистецтвознавства, археології, музеєзнавства та інших суміжних галузей знань. Також можливим вбачається залучення представників місцевої громади, які можуть надати інсайти щодо таких об'єктів через більш глибоке розуміння історії, соціокультурного контексту та значущості об'єктів культурної спадщини для місцевої спільноти. Їх знання, показання та поради можна використати для вибору об'єктів, які потрібно описати та провести фотофіксацію.

Аналіз рівня ризику пошкодження або знищення кожного об'єкта культурної спадщини в умовах війни є важливим заходом планування подальших дій для слідчого. Ми вже зазначали, що з кримінально-правової точки зору різниця між поняттями «пошкодження» та «руйнування» полягає в ступені реставрації: повної чи значної. Для визначення шкоди, нанесеної об'єкту культурної спадщини в умовах війни, обов'язково потрібна експертна допомога. Оцінка рівня ризику пошкодження або втрати кожного об'єкта в умовах війни — це комплексний процес, який може включати в себе декілька етапів та методів, зокрема, ідентифікацію та класифікацію об'єктів. Створюється або одержується список об'єктів культурної спадщини, після чого вони розподіляються за категоріями: музеї, музейні експонати, пам'ятки, археологічні об'єкти тощо. Також варто додати стислий опис їх значущості та роль в культурній спадщині України. Аналізується географічний контекст, а саме такі географічні фактори, як близькість до лінії фронту, потенційні зони пошуку, наявність об'єктів на території, підконтрольній ворогу. Географічне розташування безпосередньо впливає на рівень безпеки. Об'єкти, що знаходяться ближче до лінії фронту, піддаються підвищеному ризику.

Проте справа не лише в безпеці. Знання географічного контексту дозволяє розробити ефективні превентивні заходи та плани евакуації місцевих об'єктів культурної спадщини, здійснювати стратегічне планування щодо можливих атак, сприяти ефективній організації гуманітарної допомоги в разі потреби.

Географічний аспект є ключовим у формуванні об'єктивної картини ризиків та у визначенні ефективних заходів для збереження культурної спадщини під час війни.

Працюючи зі списком об'єктів культурної спадщини, слід присвятити час для створення рейтингу ризику кожному об'єкту культурної спадщини в умовах війни, що є важливим етапом для ефективного управління та збереження цих об'єктів. Сюди входить отримання вичерпної інформації про кожен об'єкт, його історію, архітектурні особливості, ступінь визнання та важливість в контексті культурної спадщини. Як вже зазначалося, і врахування географічного положення об'єкта в оцінці ризику, зокрема близькість до лінії фронту, можливих бойових дій тощо. Незайвим буде і ретроспективний огляд подій та аналіз попередніх випадків пошкоджень культурних об'єктів у попередні місяці війни. Із показань свідків та висновків експертів можна отримати оцінку наявності точних даних про об'єкт щодо попередніх реставрацій, чистки, ремонту та іншого втручання.

З урахуванням подібних рекомендацій під час фотографування при розслідуванні знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини можна визначити окремі ознаки об'єктивної сторони вказаного правопорушення для чіткого розуміння першочергових та подальших дій слідчого.

Створення документації при розслідуванні знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини включає в себе не лише фотографії, а також детальні описи та фіксацію об'єктів та обстановки.

Протокол слідчого огляду відіграє ключову роль у документуванні розслідування, оскільки є процесуальним документом, що фіксує всі важливі аспекти місця події.

Особлива увага приділяється точній фіксації адреси або географічних координат знаходження об'єкта культурної спадщини. Дотримання такої рекомендації дозволяє забезпечити точність вказаної адреси або координат для ідентифікації самого об'єкта та його місцеположення. Правоохоронні та інші компетентні органи можуть використовувати цю інформацію як довідковий матеріал при розслідуванні, що полегшить їх роботу у встановленні обставин події. Указівка на географічні координати дозволить стежити за місцем події, забезпечить доступ до нього для проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, досліджень, взяття зразків. Точність вказівки координат також сприятиме легкій архівації та відновлюванню. Це важливо для довгострокового збереження даних та доступності для розслідування, наукових досліджень, статистики та обліку. Географічні координати є об'єктивною, недвозначною інформацією, яка підтверджує не лише місце знаходження об'єкта, а й масштаби можливих пошкоджень. Це дозволить при реставрації або відновленні об'єкта залучити відповідних фахівців та ресурси швидше та ефективніше.

В протоколі якомога точніше вказати тип об'єкта культурної спадщини: музей, пам'ятник, архітектурна споруда тощо. Це сприятиме спрощеній ідентифікації для тих суб'єктів, які складають протокол: правоохоронці, оперативні працівники, співробітники суду, експерти, археологи,

мистецтвознавці тощо. Різні типи культурної спадщини можуть потребувати різного підходу до реставрації чи відновлення. Зокрема, підхід до музейного експонату, методика роботи з ним, алгоритм реставрації відрізняється від роботи з археологічними знахідками чи пам'ятками архітектури. Різні види об'єктів піддаються різним видам небезпеки або руйнувань. Вказання типу, дозволяє зрозуміти які саме частини об'єкта або він в цілому знаходиться під загрозою подальшого руйнування. Деякі типи об'єктів можуть мати більший історичний або культурний вплив та значення, тому потрібно врахувати їх природу та культурну цінність при розслідуванні. На оцінку масштабів знищення, тип об'єкта також може мати вплив. Деякі об'єкти можуть бути більш уразливими або легше піддаватися руйнації чи іншому впливу. Це залежить від виду (виріб з каменю, паперу, деревини тощо), віку, попереднього реставраційного втручання, умов зберігання, руйнівного впливу під час бойових дій та інших факторів). Визначення типу об'єкту культурної спадщини впливає на залучення відповідних фахівців і ресурсів для ефективного та швидкого відновлення чи реставрації.

Опис видимих пошкоджень об'єктів культурної спадщини в протоколі є важливим пунктом вимог для документування обстановки на місці події. Кожна зона або частина об'єкта має бути перевірена на наявність видимих пошкоджень. Зазначаються ознаки руйнування, пошкодження деталей, втрата конструктивної цілісності тощо. Кожна така зона детально оглядається, такий огляд супроводжується фотографуванням, відеозаписом, кресленням для точної фіксації стану та місцезнаходження об'єкта. Окремо потрібно визначити будь-які сліди впливу бойових дій, зокрема, сліди вибухів, вогню, залишків зброї. Описується розмір, форма, можливий вплив на об'єкт, сліди класифікуються за ознаками механізму слідоутворення [10, с. 41]. Визначаються ключові архітектурні, історичні або культурні елементи, які піддаються пошкодженню. Це може включати різьблені деталі, фрески, статуї, архітектурні форми тощо. Розміри кожного пошкодження ретельно вимірюються, описується форма, розташування та ступінь пошкодження (повне чи часткове). Якщо збережено попередню документацію та фотофіксацію таких об'єктів, ці докази додаються та використовуються для порівняння.

Ідентифікаційний період для кожного матеріалу, з якого вироблений або яким оздоблений об'єкт культурної спадщини, є різним, і його потрібно враховувати при оцінці стану пошкоджень. Деякі пошкодження можуть прогресувати з часом через погодні впливи чи інші фактори, не пов'язані з умовами війни. До такого огляду вважаємо доцільним залучати експертів.

Експерти можуть супроводжувати слідчого на етапі детального огляду пошкоджених об'єктів та надавати свої попередні оцінки та висновки щодо причин і ступеня пошкодження як непроцесуальний компонент. Така інформація може бути використана для висунення та перевірки версій, планування поточних та подальших слідчих (розшукових) дій, підготовки переліку питань для проведення експертизи.

Можливою вбачається організація засідань та консультацій із спеціалістами різних областей, таких як реставратори, архітектори, археологи, мистецтвознавці та інші, це може допомагати узгоджувати погляди та розуміння щодо пошкоджень. За результатами таких конференцій експерти складають докладні звіти щодо своїх досліджень, в яких вони висловлюють свої думки, аргументують свої висновки та рекомендації щодо подальших заходів.

За їх рекомендацією або пропозицією можлива організація публічних обговорень або експертних форумів, які дозволять вислухати думки різних фахівців та зацікавлених сторін, що може призвести до знаходження нових підходів та ідей. Не виключено і створення робочих груп, що включатимуть до складу експертів, дозволять означити різнобічні перспективи та забезпечити комплексний підхід до розслідування. Залучення до розслідування громадськості та врахування їхніх думок може бути важливим чинником для демократизації процесу та створення передумов встановлення наявних пошкоджень.

В процесі складання протоколу для характеристики окремих елементів об'єктивної сторони вчиненого правопорушення, а саме наслідків знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини необхідно вказати, які вжито заходи для збереження та врахування матеріальних доказів. Окрім вже описаного, необхідно проводити фотографування, ретельно маркувати кожен зібраний елемент. Він має бути чітко позначений в протоколі, при інших видах фіксації, зокрема, на план-схемі. Це полегшить подальший аналіз та ідентифікацію в процесі розслідування. Матеріали мають бути обережно вилучені та упаковані для збереження їх цілісності та запобіганню додатковим пошкодженням. Всі об'єкти мають зберігатися в безпечному та контрольованому середовищі, де забезпечується оптимальний рівень вологості, температурний режим, тощо. У експертів має бути доступ до них не лише для дослідження, а й для аналізу стану зберігання [1], с. 284—285].

Суспільно небезпечні наслідки можуть виступати як конструктивна ознака складу правопорушення, як конструктивно-розмежувальна ознака або як кваліфікуюча ознака [12, с. 252]. Незважаючи на відносність цієї ознаки до обов'язкових чи факультативних, ми запропонували алгоритм дій щодо роботи слідчого на місці події при доказуванні об'єктивної сторони правопорушення.

Висновки. Підбиваючи підсумки, слід зазначити, по-перше, доказування окремих елементів об'єктивної сторони правопорушення при розслідуванні знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини відіграє критичну роль не лише для розслідування як такого, але й для відновлення зруйнованих об'єктів, які стали жертвами війни. Процес доказування надає можливість детально оцінити ступінь пошкодження об'єктів. Протокол, фототаблиці, відеозаписи та інші види фіксації дозволяють здійснити точну інвентаризацію пошкоджень та визначити масштаб завданого збитку.

По-друге, протоколювання є важливим елементом послідовного та об'єктивного розслідування, що може служити основою для подальшої реставрації об'єктів культурної спадщини. Правильна фіксація дозволяє створити об'єктивний та детальний стан об'єктів культурної спадщини до та після подій, які можуть призвести до їх пошкодження.

По-третє, врахування думок та результатів досліджень експертів має значення для комплексного розуміння ситуації та прийняття ефективних рішень у розслідуванні та реставрації об'єктів культурної спадщини. Доказування окремих елементів об'єктивної сторони знищення руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини, призводить до визначення необхідних технічних та інженерних рішень. Вони можуть допомогти у виборі матеріалів, методів відновлення та технологій, що забезпечують максимальне збереження автентичності об'єкту культурної спадщини.

Комплексний підхід до доказування окремих елементів об'єктивної сторони правопорушення допомагає ефективно відновити та зберегти культурну спадщину після війни.

Перелік посилань

References

1. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. Конвенцію ратифіковано Указом Президії Верховної Ради № 6673-XI (6673-11) від 04.10.1988. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995089#Text> (дата звернення: 25.01.2024).
  2. Через російську агресію в Україні постраждали 872 пам'ятки культурної спадщини / Міністерство культури та інформаційної політики України : вебсайт. URL: <https://mcp.gov.ua/news/cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdaly-872-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny/> (дата звернення: 25.01.2024).
  3. Словник української мови : в 11 т. АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова). Київ : Наук. думка, 1970—1980. Т. 7. 1976. 723 с.
  4. Там само. Т. 8. Ред. тому: В. О. Винник та ін. 1977. 927 с.
- Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. The Convention was ratified by the Decree of the Presidium of the Verkhovna Rada No. 6673-XI (6673-11) of 04.10.1988. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995089#Text> (access date: 25.01.2024) [in Ukrainian].
- Due to Russian aggression in Ukraine, 872 cultural heritage sites were damaged / Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine: website. URL: <https://mcp.gov.ua/news/cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdaly-872-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny/> (access date: 25.01.2024) [in Ukrainian].
- Dictionary of the Ukrainian Language (1976) : in 11 vols. of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Institute of Linguistics. Them. O. O. Potebnia; Ed.: I. K. Bilodid (Chairman). Kyiv : Nauk. Opinion, 1970—1980. Vol. 7. 723 p. [in Ukrainian].
- Ibidem. Vol. 8 (1977). Ed. therefore: V. A. Vynnyk et al. 927 p. [in Ukrainian].

5. Там само. Т. 3. Ред. тому: Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизька. 1972. 744 с. Ibidem. Vol. 3 (1972). Ed. therefore: G. M. Hnatyuk, T. K. Chertoryzka. 744 p. [in Ukrainian].
6. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с. Criminal Code of Ukraine. Scientific and practical commentary (2013) : in 2 vols. Ed. Tatsiya, V.P. Pshonka, V.I. Borisov, and V.I. Tyutyugina. 5th ed., supplement. Kharkiv: Pravo, 2013. Vol. 2: Special part / Y.V. Baulin, V.I. Borisov, V.I. Tyutyugin et al. 1040 p. [in Ukrainian].
7. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій. Київ : Знання, 2000. 771 с. Navrotskyi, V. O. (2000). Criminal Law of Ukraine. Special part : A course of lectures. Kyiv: Znannia. 771 p. [in Ukrainian].
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. Київ : Юридична думка, 2010. 1288 с. URL: <https://yport.inf.ua/stattya-298-znischennya-ruynuvannya-abo.html> (дата звернення: 25.01.2024). Scientific and practical commentary of the Criminal Code of Ukraine (2010). M. I. Melnyk, M. I. Khavronyuk. 7th ed., revised. and additional. Kyiv : Yurydychna Dumka. 1288 p. URL: <https://yport.inf.ua/stattya-298-znischennya-ruynuvannya-abo.html> (access date: 25.01.2024) [in Ukrainian].
9. Палиух Л. М. Умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини: проблеми визначення ознак об'єктивної сторони складу злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 86—89. Paliukh, L. M. (2018). Intentional Illegal Destruction, Destruction or Damage to Cultural Heritage Objects: Problems of Determining the Signs of the Objective Side of the Crime. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. "Law" Series*. Iss. 48. Vol. 2. Pp. 86—89 [in Ukrainian].
10. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика : навчальний посібник. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с. Kopcha, V. V., Kopcha, N. V. (2022). Criminalistics Technique, Tactics and Methods: Textbook. Odesa : Helvetica Publishing House. 286 p. [in Ukrainian].
11. Нарожна О.В. До питання розслідування пошкодження об'єктів культурної спадщини в умовах війни. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія Правознавство*. 2023. Вип. 78 (2). С. 282—286. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.78.2.44. Narozhna, O. V. (2023). On the issue of investigation of damage to cultural heritage objects during the war. *Bulletin of Uzhhorod National University. Series Jurisprudence*. Iss. 78 (2). Pp. 282—286. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.78.2.44 [in Ukrainian].

12. Локтіонова В. В. Ознаки об'єктивної сторони злочину та місце серед них злочинних наслідків. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 249—254.
- Loktionova V. V. (2012). Signs of the Objective Side of the Crime and the Place of Criminal Consequences among Them. *Law and Society*. № 2. Pp. 249—254 [in Ukrainian].

Proving the objective side when investigating the destruction, annihilation or damage of cultural heritage objects

O. Narozhna

The article is devoted to the issues of investigating the destruction, destruction or damage of cultural heritage objects, and examines key aspects of the methodology, which can have a significant impact on the restoration of destroyed objects during the war. The main attention is paid to the process of proving the elements of the objective side of the offense, which is of great importance for determining the degree of responsibility. The importance of properly documenting the inspection of the scene and photographing in the context of an investigation into the destruction of cultural heritage during war cannot be overestimated. These steps are determined to be decisive in terms of the human rights and cultural significance of the sites. An inspection report, properly drawn up, not only records the facts of damage, but also determines the circumstances and context that play an important role in qualifying the offense. Its correct design allows you to preserve the smallest details that can be of great importance for further investigation. Photographic recording, for its part, is a key tool for collecting evidence. High-quality images allow you to study the condition of objects in detail, and their description helps to avoid misinterpretation or loss of context. An important advantage is the possibility of using these photographs in further stages of the investigation, in trials or international appeals, enhancing the objectivity and credibility of the evidence presented. The need to involve experts to determine the extent of damage to objects is also highlighted. Working together with specialists in the field of conservation, archeology and other fields can greatly facilitate a high-quality investigation and determination of the scope of the offense. The article identifies important aspects of investigation for effectively countering the destruction and destruction of cultural heritage in war, and provides practical recommendations for ensuring objectivity and accuracy during investigation.

Keywords: cultural heritage; destruction; destruction; damage; protocol; fixation; expert.

- ⇒ Нарожна, О. В. (2024). Доказування об'єктивної сторони при розслідуванні знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 69. С. 218—227. DOI: 10.33994/kndise.2024.69.20.